

Corresponderende kunstenaars

‘Een brief openen is zoals bij iemand binnenkomen’

Nanda Janssen | De brieven van Vincent van Gogh zijn wereldberoemd en hebben bijgedragen aan de waardering van zijn oeuvre. Dat ook hedendaagse kunstenaars intensief correspondentie voeren, is onderbelicht. Ik stuitte op dit onderwerp doordat ik persoonlijk betrokken raakte bij een aantal kunstenaarcorrespondenties.

Drie uiteenlopende voorbeelden tonen hoe divers correspondentie kan zijn. Wendy Morris vindt in haar brieven een theoretische uitlaatklep, Werner Mannaers staat met zijn intuïtieve en recht uit het hart geschreven brieven, e-mails en sms'en aan de andere kant van het spectrum, de Facebookende Tjebbe Beekman bevindt zich daar tussenin. De toevallige brief valt buiten dit perspectief. Uit het voorbeeld van Van Gogh, die gedurende veertien jaar ruim 750 brieven schreef, blijkt dat correspondentie vooral aan belang wint wanneer deze continuïteit en intensiteit kent. Morris, Mannaers en Beekman zetten zich, in verschillende media, systematisch uiteen met anderen. Deze drie schrijvende kunstenaars vormen slechts het topje van de ijsberg.

THEORETISCHE BRIEVEN

Wendy Morris (1960) focust in haar houtskoolanimaties en -tekeningen op de verwantschap tussen Afrika, in het bijzonder Zuid-Afrika, en Europa. Zij diept verhalen uit de geschiedenis op die buiten de officiële annalen zijn gebleven. Dit jaar verstuurt Morris iedere week een brief naar vijf geadresseerden, onder wie ik. We ontvangen allen dezelfde brief, maar iedere week een andere. De zesde brief stuurt de kunstenaar naar zichzelf. Morris verzamelt deze ongeopende brieven met de intentie ze tentoon te stellen als kunstwerk.

Vaak wordt gesteld dat brieven een kijkje in de ziel van de kunstenaar geven, maar dat is in deze *Postings* geenszins het geval: het zijn zakelijke, licht theoretische brieven. Morris schrijft ze in het kader van haar doctoraat in de kunsten aan de Universiteit van Leuven. In plaats van voor een onzichtbaar publiek te schrijven en na een aantal jaar 'plots' te publiceren, koos ze ervoor om haar teksten direct en gericht in de wereld te zetten. De vijf geadresseerden hebben gemeen dat ze allen Morris' atelier hebben bezocht. In de eerste *Postings* meldde de kunstenaar dat ze niet verwacht dat haar brieven gelezen worden, laat staan beantwoord. Het 'publiek' dient als stok achter de deur om zich wekelijks uiteen te zetten met haar werk. Een belangrijk deel van de uitdaging schuilt bovendien in het grote beroep dat schrijven van brieven op haar doet, het project kost Morris al gauw drie dagen per week. Hoewel ze de keus voor de briefvorm afzet tegen een wetenschappelijke tekst, is het niet onwaarschijnlijk dat ook andere redenen haar brievenproject hebben gestuurd. Een van de geadresseerden is haar vader in Zuid-Afrika. Daarmee zet zij een oude fami-

lietraditie voort. Vanaf het moment dat een deel van de familie rond 1830 vanuit Engeland naar Zuid-Afrika verhuisde, werd gecorrespondeerd om contact te onderhouden. De kunstenaar maakte midden jaren negentig zelf de oversteek naar België. Brieven verbinden haar niet alleen met haar bloedverwanten maar behoren tevens tot een van de historische bronnen die ze raadpleegt voor haar werk. Verschillende van deze brieven figureren in getekende vorm in haar films.

De in archiefbruine enveloppen gestoken brieven zijn getypt en bevatten soms afbeeldingen. Het is niet het type brief dat voor het slapen gaan in bed gelezen wordt. De genummerde *thought-pieces* zoals Morris de brieven ook wel noemt, bevatten aanhef noch datum, wel een titel, bijvoorbeeld: *On documentary (Postings 06)*, *Looking, reflecting, structuring (Postings 09)* of *Approaching politics of vision (Postings 15)*. De kunstenaar onderzoekt erin bijvoorbeeld of haar films te beschouwen zijn als documentaires, zet uiteen hoe ze een tekening opzet en animeert, ontrafelt haar werkelijke beweegredenen om een 'trophy head' af te beelden of analyseert op welke manieren geluid betekenisvol kan worden ingezet bij haar films. Haar analytische manier van denken is aanstekelijk. Daar waar Morris eerder al haar ideeën in haar films kwijt wilde, heeft het *Postings*-project tot het inzicht geleid dat er ook andere uitingvormen zijn, zoals de brieven zelf en een pelgrimage waarin ze haar atheïsme bevraagt. De films, niet langer het enige medium waarin ze werkt, hebben meer lucht gekregen. Geïnspireerd door de *Posting* heeft Morris een nieuw brievenproject in gedachten, dat de mogelijkheden van de postbezorgers op de proef stelt.

INTROSPECTIEVE CORRESPONDENTIE

Wanneer ik verneem dat de Belgische, eclectische schilder Werner Mannaers (1954) een fanatiek schrijver is, stuur ik hem een brief over kunstenaarcorrespondentie door de eeuwen heen en vraag hem nieuwsgierig een brief terug te schrijven over zijn schrijverij. Een nieuwe correspondentie per brief, e-mail en sms is geboren. Schrijven blijkt een noodzaak voor Mannaers. Ofwel schrijft hij, ofwel schildert hij: 'Schrijven is houden van iemand / schilderen doe je voor jezelf'. Al schrijvend onderwerpt de kunstenaar zich aan introspectie. 'Het briefschrijven is eigenlijk als een dagboek. Met flarden, bedenksels, je momentane gevoelens, je blij-

Naarmate de tijd verstrijkt, verandert de betekenis van de correspondentie.

schap over een herinnering, je verdriet van iets (te) lang geleden.' Zijn brieven hebben een wonderlijke, schilderachtige vorm, die aan mij niet uitgezonderd: een dummy in een beschilderde A4-enveloppe, die helaas grotendeels verscholen gaat onder DHL stickers. Twee kleuren tape houden de kaft op kunstzinnige wijze bijeen, daarin zijn allerlei losse bladen, beschilderd en beschreven, geschoven. Een ander kenmerk van zijn brieven is de bricolage van gedachten en observaties. De brief opent met een citaat van Rainer Maria Rilke, schiet naar een observatie over het werk van Richard Serra, springt van daar naar een uiteenzetting over de titels van zijn schilderijen en de ontboezeming dat de kunstenaar zijn geliefde na drie dagen ten huwelijk heeft gevraagd. Getuige de tijdsaanduidingen is gedurende twee dagen in etappes aan de brief gewerkt. Het resultaat is een feest om te lezen. Onbedoeld laat dit 'boekje' zich lezen als een hulde aan de handgeschreven brief. De doorhalingen tonen de zoektocht naar een passende uitdrukking of het juiste woord, geven een directe blik in het brein van de auteur. Of in dit geval zelfs diens ziel: 'Een brief openen is zoals bij iemand binnenkomen'. Dat in digitale communicatie het handschrift zou ontbreken, wordt weerlegd door Mannaers' sms'en en e-mails. Hoofd- en kleine letters worden gezwind door elkaar gebruikt, het vrolijke spel van lettertypen, leestekens en gekleurde zinnen wordt gelardeerd met maan, sterren, bloemen en harten icoontjes.

Juist doordat Mannaers' correspondentie zeer persoonlijk van aard is, kan hij enkel met intimi schrijven. 'De fascinatie van het brieven schrijven is eigenlijk een vorm van liefhebben. De persoon aan wie je schrijft tracht ik dichterbij te voelen, vandaar dat ik het schrijven aan 'een stuk' niet zo lang volhoud. Misschien gaat het ook over verlangen, naar iets, naar iemand. Het is voor mij moeilijk een brief te schrijven als je niet van die persoon houdt. Blijkbaar heb je iets in mij geroerd om me aan 't schrijven te brengen.' Mannaers onderhoudt een intensieve correspondentie met Philippe Van Cauwenbergh, 'ami-de-vie' en directeur van het SMAK en met zijn geliefde. De serie liefdesbrieven noemt hij *De Eekhoorn Suite*, naar de eekhoorns die door de tuin van zijn vriendin spurten. Een brief van een kilo is geen uitzondering. De laatste papieren liefdesbrief schreef Mannaers op 28 juli 2010. Sindsdien stuurt hij zijn vriendin iedere woensdag om 17.45 uur geschilderde brieven per e-mail getiteld: *A SonnePragtLoveletter for my Dearest love Tacha*. De teller staat intussen op nummer 219.

DE FACEBOOKENDE KUNSTENAAR

De Nederlandse Tjebbe Beekman (1972), schilder van de urbaniteit, is een intensief gebruiker van Facebook. Hij heeft bijna 800 'vrienden' en deelt misschien niet alles, maar wel veel. Op zijn pagina staan foto's van wat hij gegeten heeft, van kunstwerken die hij goed vindt, van zijn atelier, van schilderijen in wording, van dingen die hem opvallen in zijn woonplaats Berlijn en kiekjes uit het familiealbum. Er worden discussies gevoerd over de cultuurbezuinigingen, politiek en nonsens en er is te lezen waar hij met zijn kind gewandeld heeft.

Je kunt je afvragen in hoeverre er sprake is van correspondentie in een medium als Facebook. Uit het brievenproject van Morris blijkt echter dat correspondentie niet noodzakelijkerwijs tweerichtingsverkeer hoeft te zijn. Haar brieven hoeven geopend noch beantwoord te worden. Een spelregel die de vijf geadresseerden zich ter harte hebben genomen: slechts één correspondent heeft een aantal brieven teruggeschreven. Mannaers twijfelt of hij kan schrijven als hij weet dat er geen antwoord volgt. Morris noch Mannaers schrijven met andere kunstenaars, wel met 'kunstbeschouwers' (curatoren, schrijvers, kunsthistorici). Daaruit valt wellicht op te maken dat het voor de kunstenaar interessant is zich te confronteren met iemand die vanuit een andere positie met kunst bezig is. In pu-

→ Werner Mannaers,
brief aan Nanda Janssen,
1 en 2 juli 2011

blicaties zijn vaak enkel de kunstenaarsbrieven gepubliceerd, simpelweg omdat die van de geadresseerde vaak verloren zijn gegaan. Het ontbreken van die andere stem is zelden een gemis, omdat de interesse vooral uitgaat naar de kunstenaar en niet naar diens vader of een curator aan wie ze schreef. Ook op Facebook weegt de stem van de kunstenaar zwaarder dan die van zijn vrienden.

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt hoe divers correspondentie kan zijn. De lezer van Morris' brieven wordt direct bij het werkproces betrokken: een *Postings* is als een kaartje voor de eerste rij in het atelier. De correspondent met Mannaers schuift niet alleen aan de werktafel van de kunstenaar aan, maar neemt soms ook plaats op diens sofa of zelfs het bed. De Facebook-pagina van Beekman biedt informatie die normaliter spaarzaam doordruppelt via andere bronnen nu, ongefilterd, uit de eerste hand. Vast niet alle 800 vrienden behoren tot de intimi van Beekman. Voor de buitenstaanders, onder wie collectioneers, bewonderaars en kunsthistorici, biedt het medium een manier om de schilder van nabij te volgen en zelfs met Beekman in contact te staan. Facebook heeft als bonus dat het een goede indruk geeft met wie de kunstenaar zich zoal onderhoudt.

KUNSTHISTORISCHE BRON

De correspondentie van een kunstenaar, of die nu bestaat uit brieven, e-mails, sms'en of sociaal media verkeer, is een belangrijke kunsthistorische bron. Het biedt een intiem beeld van de belevingswereld van de kunstenaar, een karakterschets of een tijdsbeeld. Uit brieven kunnen de kunststapelingen, de vriendenkring, zakelijke relaties en opdrachten gedestilleerd worden. Kunstenaars onderzoeken hun theorieën of reflecteren op het werk van anderen. Aspecten die niet alleen inspirerend en interessant zijn, en wellicht een voyeuristische neiging voeden, maar van belang zijn voor het begrip en de waardering van het werk. De archivering van die bronnen is een verhaal apart en, zeker in het geval van digitale media, niet onproblematisch. Naarmate de tijd verstrijkt en het oeuvre van de kunstenaar aan belang toeneemt of inboet, verandert ook de betekenis van de correspondentie.

Laat dit artikel een pleidooi zijn om vaker reeds bij leven van de kunstenaar en niet pas postuum diens correspondentie openbaar te maken. Publicatie ervan voorziet in een behoefte. Sinds een krap decennium is er immers in de kunstbeschouwing de tendens om direct naar de bron te gaan en de kunstenaar zelf aan het woord te laten, interpretatie wordt tot een minimum beperkt. Denk aan *Interviews* en *Conversation Series* van Hans Ulrich Obrist, *Verf* (2004/2011) van Hans den Hartog Jager en *Zo Werken Wij* (2011) van Sacha Bronwasser. Het tijdschrift *GAGARIN* elimineert zelfs de interviewer en publiceert rechtstreeks teksten van de kunstenaars – handgeschreven of in hun eigen opmaak. De tijd is rijp voor bundels of blogs louter gewijd aan sms'en, tweets en de *fine fleur* van Facebook-pagina's van kunstenaars. ■

Wendy Morris, *Postings 26: Union is Strength* en *Postings 12: Bully Beef: metaphors of sustenance, metaphors of cannibalism*, Hilde van Gelders blog, lemagazine.jeudepaume.org/blogs/hildevangelder

Werner Mannaers, 'C.F.A.// The AfterNoon-Series', 6 nov. 2011 t/m 6 jan. 2012, PocketRoom, Hofstraat 2, Antwerpen (BE), www.pocketroom.be

